

**Sûfî ve Müfessirlerin Elif Lâm ile Başlayan Hurûf-ı Mukattaa
Yorumlarının Mukayesesi**

*Comparison of Sufi and Müfassir's Comments of the Hurûf-ı Mukattaa
Beginning with Elif Lâm*

Mustafa Şeref AYDIN

Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf ABD,
Assist. Prof. Dr. Sinop University, Faculty of Theology, Department of
Sufism

msaydin@sinop.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8899-477X

DOI: 10.47424/tasavvur.1758284

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 4 Ağustos/ August 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Ekim / October 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/ December 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Aydın, Mustafa Şeref. "Sûfî Anlayışında Hurûf-ı Mukattaa".

Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi 11/2 (Aralık 2025): 867-902.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1758284>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Mustafa Şeref Aydın. Bu makale Tekirdağ Namık

Kemal Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır. This journal

published by Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of

Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Hurûf-ı mukattaa, Kur'an'ın yirmi dokuz sûresinin başında yer alan tek tek okunan ve kendi isimleriyle telaffuz edilen harflerdir. Tekrarlar çıkıldığında on dört ayrı hurûf-ı mukattaa bulunmaktadır. Bir, iki, üç, dört veya beş harften oluşan farklı kombinasyonlarda karşımıza çıkarlar. Bazı âlimler tarafından müteşâbih kabul edildiği için mana verilmeyen, bazı âlimler tarafından ise çeşitli manalar verilerek derin anlamlar ihtiva ettiği söylenen bu harfler hakkında asırlardır devam eden bir tartışma bulunmaktadır. Bundan dolayı bu harflerin tek bir anlamının olduğu söylenemez. Ancak bu harflerin, Kur'an'ın icazını ortaya koyduğu, inanmayanlara meydan okuduğu ve karşıdakinin dikkatini çekerek onu dinlemeye sevk ettiği yaklaşımları daha çok ön plana çıkmaktadır. İşârî tefsir yazan sûfiler de bu tartışmada yer almış ve bu harflerden diğer eserlerde bulunmayan latif manalar çıkarmışlardır. Bu bağlamda sûfiler, Allah'ın azametini, kimseye muhtaç olmamasına ve kullarına verdiği nimetlere vurgu yapmışlardır. Mesela Elif harfi, kendinden sonra gelen harflere bitişmez ve onlara muhtaç değildir. Bunun tasavvufi yorumu ise Allah'ın zaman, mekân ve yaratılmışlardan hiçbir şeye ve kimseye muhtaç olmamasıdır. Lâm harfi, uzuvların ibadetle yumuşamasıdır. Mîm harfi, muhabbete; Sâd harfi, sadakate; Râ harfi ise rubûbiyetin nuruna işaret eder. Sûfiler bu ve buna benzer yorumlarıyla kullandıkları sembolik dilin zirvesine çıkmışlardır. Müfessirler hurûf-ı mukattaa hakkında yaptıkları yorumlarında daha ihtiyatlı davranırken; sûfiler harf ve kelimelerin anlam zenginliğinden faydalanarak derin manalar çıkarmışlardır. Hurûf-ı mukattaa konusu, birçok tartışmanın bulunduğu önemli bir konu olduğu için bu çalışmada beş müfessir ve beş sûfinin tefsirlerinden yola çıkarak onların Elif Lâm ile başlayan hurûf-ı mukattaa hakkındaki görüşleri mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada nitel yöntem uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İşârî Tefsir, Müfessir, Hurûf-ı Mukattaa, Müteşâbih

Abstract

Al-Hurûf al-muqatta'a are the letters at the beginning of the twenty-nine suras of the Qur'an, which are recited individually and pronounced by their own names. When repetitions are excluded, there are fourteen distinct al-hurûf al-muqatta'a. They appear in various combinations, consisting of one,

two, three, four, or five letters. There is a deep debate that has been going on for centuries about these letters, which some scholars do not give a meaning because they are considered *mutashābih*, and some scholars give them various meanings and say that they contain deep meanings. Therefore, it cannot be said that these letters have a single meaning. However, the approaches that these letters reveal *i'jaz* of the Qur'an, challenge the unbelievers, and attract the attention of the listener and encourage them to listen are more prominent. Sufis who wrote *al-tafsîr al-ishârî* also took part in this debate and derived from these letters exquisite meanings not found in other works. In this context, Sufis have emphasized Allah's majesty, His independence from anyone, and the blessings He has bestowed upon His servants. For example, the letter Alif does not connect to the letter following it and does not depend on them. The Sufi interpretation of this is that Allah is not in need of anything or anyone from time, space and created beings. The letter Lām signifies the softening of limbs through worship. The letter Mîm signifies love; the letter Sâd signifies loyalty; and the letter Râ signifies the light of *rubûbiyyet*. Sufis have reached the pinnacle of the symbolic language they use with this and similar interpretations. While *müfassirs* have been more cautious in their interpretations of the isolated letters, Sufis have drawn profound meanings by utilizing the rich connotations of the letters and words. The topic of *Hurûf-ı mukattaa* is an important subject with much debate. Therefore, this study provides a comparative analysis of the views of five *mufassirs* and five Sufis on the *al-hurûf al-muqatta'a* that begin with Elif Lam, based on their respective *tafsirs*. Qualitative method was applied in the study.

Keywords: Tasawwuf, Isharî Tafsir, Mufassir, Hurûf al-Muqattaa, Mutashabih.

Giriş

Hurûf-ı mukattaa, Kur'an'da yirmi dokuz ayrı sûrenin başında bulunmaktadır. Tekrarlar çıkarılınca geriye on dört adet kalmaktadır. *Mukattaa* harflerinin üçü tek, dördü iki, üçü üç, ikisi dört, ikisi de beş harflidir. Kesik harfler olarak isimlendirilen *hurûf-ı mukattaa*, bazı âlimler

tarafından müteşâbih ayetler arasında kabul edilmektedir.¹ Buna göre bu harflerin oluşturduğu terkinin manaları hem açık hem de kesin değildir. Bundan dolayı hem bu harflere müstakil mana verilip verilmemesi hem de verilen manalar hakkında ihtilaflar vârid olmuştur.

Bu harflerin tam bir ayet sayılıp sayılmayacağı hususu, ihtilaflıdır. Kûfeli kıraat âlimleri bunlardan “Elif Lâm Mîm”, “Elif Lâm Mîm Sâd”, “Hâ Mîm”, “Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd”, “Tâ Hâ, Tâ Sîn Mîm” ve “Yâ Sîn” harflerini birer; “Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf” harflerini iki ayet sayarken diğerlerini ilk ayetin parçası saymışlar, Basralı kıraat âlimleri ise bunların hiç birini tam bir ayet kabul etmemişlerdir.²

Başta müfessirler olmak üzere İslâm âlimleri hurûf-ı mukattaa'nın tefsiri meselesinde çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Kur'an okumayı teşvik eden, Allah'ın kelâmını okuyana her harfi için on sevap verileceğini bildiren ve bu arada “Elif Lâm Mîm”in tek harf değil üç harften oluştuğunu bildiren hadisin³ dışında muteber hadis kaynaklarında hurûf-ı mukattaa'ya dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.⁴

Hurûf-ı mukattaa'nın manalarının bilinip bilinmemesi konusunda iki görüş bulunmaktadır. İçlerinde Hulefâ-yi Râşidîn, İbn Mes'ûd (ö. 32/652), İbn Abbas (ö. 68/688), Şa'bî (ö. 104/722), Süfyân es Sevrî (ö. 161/778) ve bir kısım muhaddisin de bulunduğu selef âlimlerinden meydana gelen bir gruba göre hurûf-ı mukattaa'nın te'vilini sadece Allah bilir.⁵ Ancak bazı isimlere nispet

¹ Muhyiddin b. Süleyman Kâfiyeci, *et-Teyisîr fî kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*, thk. Mustafa Muhammed Hüseyin Zehebî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1998), 40; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (el-Hey'etü'l-Mısıriyye, 1974), 3/24.

² Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır Zerkeşî, *el-Bürhân fî ulûmi'l-Kurân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1957), 1/167, 168; Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401.

³ Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1996), “Fezâilü'l-Kur'an”, 16.

⁴ Duman - Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, 18/401.

⁵ Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420), 2/250; Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - Muhammed İtfîş (Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısıriyye, 1964), 1/154, 155; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*, 3/24. Ayrıca bkz. Duman - Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, 18/401.

edilen görüşler farklılık arz etmektedir. Çoğu sonraki nesillerden olan diğer bir grup âlime ve kelimcılara göre ise apaçık olan, düşünmeye sevk eden ve hidayet kaynağı olan Kur'an'da manalarının kapalı olduğu ayetlerin bulunmaması gerekir. Ancak bu kısımdaki âlimler de hurûf-ı mukattaanın manaları konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu manalar, yirmiye kadar çıkmaktadır.⁶

Tefsir sarf, nahiv ve belâgat gibi dil ilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsih-mensuh gibi Kur'an ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem ilimlerinden yararlanılarak Allah'ın kitabının mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim⁷ olarak tarif edilir. İşârî tefsir ise daha çok sûfinin içine doğan işaretlerden yola çıkarak yaptığı tefsirdir. Kalbe bazı işaretlerin doğması ise uzun anlama ve okuma çabası sarf ettikten sonra ulaşılan bir durumdur. Bu cümleden olarak Ebû Süleymân ed-Dârânî'nin (ö. 215/830), bir ayeti iyice anlamak ve manalarına ulaşmak için dört veya beş gece okuduğu rivayet edilir. Ayrıca seleften bir zatın Hûd sûresini, içindeki incelikleri anlamak için altı ayda okuduğu ifade edilir. Hatta âriflerden birinin her hafta, her ay, her sene bir hatim yaptığı ayrıca otuz seneden beri bitiremediği bir hatmi olduğu söylenir. Bunun sebebi olarak Kur'an'ı iyice tedebbür ederek okuması ve ince manalara ulaşması zikredilir.⁸

Ayetlerin hem zâhir hem de bâtın manalarının olduğu bildirilir. Buna göre ayetlerin zâhir anlamını Arapça bilenlerin, bâtın manalarını ise yakîn sahibi hakikat ehli olan âriflerin bildiği zikredilir.⁹ Buna göre sûfilerin, hem hurûf-ı mukattaayı hem de diğer ayetleri müfessirlerin açıklamalarından çok daha farklı tefsir etmeleri doğal karşılanmalıdır. Çünkü sûfilerin, diğer ilimlerle beraber müşâhede ve mükâşefe ilimlerini tahsil ettikleri ve bu ilme

⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/250 vd; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/155; Zerkeşî, *el-Bürhân fî ulûmi'l-Kurân*, 1/173; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*, 3/30.

⁷ Zerkeşî, *el-Bürhân fî ulûmi'l-Kurân*, 1/13.

⁸ Muhammed b. Ali Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, thk. Mahmud İbrahim Muhammed er-Ridvânî (Kahire: Mektebetü Dari't-türâs, 1422), 1/153; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ'ü ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426), 334. Ebû Süleymân ed-Dârânî'nin görüşü için bkz. Ebû Nasr Abdullah b. Ali Serrâc, *el-Lüma'*, thk. Abdülhâlim Mahmud - Tâhâ Abdülbâkî Sürûr (Kahire: Dâru'l-kütübi'l-hadis, 1380), 126.

⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, 1/155; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*, 4/225.

işaret ilmi dendiği ifade edilir.¹⁰ Yani sûfiler Kur'an'ı, diğer müfessirlerin tefsir metodlarının yanı sıra keşf ve ilham gibi kalplerine gelen bazı bilgilerle de tefsir etmişlerdir.

Şâtıbî'ye (ö. 790/1388) göre, Kur'an'dan istinbat edildiği söylenen bütün manaların Arap dili üzere cari olması gerekir. Eğer çıkarılan mananın Arap diliyle ilgisi yoksa o manaların -ne kaynak ne de metod olarak- Kur'an ilimlerinden olduğu söylenemez. Bununla beraber o, sûfilerin yaptığı ve Arap dili üzere cari olmayan bazı te'villerin itibar yoluyla kabul edilebileceğini zikreder. Bu meyanda bazı sûfilerin -özellikle Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî'nin- yaptığı te'villeri, bu kural üzere değerlendirir ve onları makul görür. Sonra sûfilerin yaptığı te'viller konusunda insanların ikiye ayrıldığını belirtir. Birincisi bu yorumları tasdik edip onları zâhirleri üzere alır ve Allah'ın kitabından muradın bu olduğunu düşünürler. Tefsir kitaplarında bu yorumlara ters bir şeyler gördüklerinde ya onları kabul etmez -ya da onları bağdaştırma noktasında- zor durumda kalırlar. İkincisi ise bu yorumları toptan reddeder. Bu yorumları iftira olarak görür ve Bâtnîlerin yorumlarıyla eş tutarlar. Ona göre her iki grup da insaftan uzaktırlar.¹¹ Şâtıbî'nin bu görüşü mutedil olarak kabul edilebilir. Yani sûfilerin te'villeri ilgili ayetin tek tefsiri olmadığı gibi -inanç açısından sorunlu olan- Bâtnîlerin görüşleriyle de aynı değildir.

Bazı âlimler, müfessirin on iki -başka bir tasnife göre on beş- çeşit ilim bilmesi gerektiğini, Kur'an'ı tefsir ederken gerekli olan ilimler arasında tasavvuf ve mevhibe ilminin de bulunduğunu zikreder.¹²

Hurûf-ı mukattaa meselesi, tarih boyunca derin tartışmaların yaşandığı bir konudur. Bundan dolayı önemini devamlı taze tutmaktadır. Bu araştırmada önemine binaen bazı sûfî ve müfessirlerin meseleye bakış açıları yansıtılmış ve yaptıkları yorumlar bir araya getirilmiştir. Ancak tüm klasik ve işârî tefsirlere bakmanın zorluğundan dolayı sûfilerden Tüsterî (ö. 283/896),

¹⁰ Serrâc, *el-Lüma'*, 147; Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm Kelâbâzî, *et-Ta'arruflî-mezhebi ehli't-tasavvuf* (Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1994), 59.

¹¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ Şâtıbî, *el-Muvâfakât* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2003), 3/298-302.

¹² Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*, thk. Abdullâh el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, 1416), 1/15; Kâfiyeci, *et-Teyisîr fî kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*, 29; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*, 4/215.

Sülemî (ö. 412/1021), Kuşeyrî (ö. 465/1072), Baklî (ö. 606/1209) ve Necmeddin Dâye'nin (ö. 654/1256) eserleri ile Mâtürîdî (ö. 333/944), Mâverdî (ö. 450/1058), Râzî (ö. 606/1210), Ebü'l-Berekât Nesefî (ö. 710/1310) ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) tefsirlerine başvurulmuştur. Zikredilen şahısları seçmekteki gayemiz, sûfîlerin, tefsirlerinde sadece işârî yorumlara yer vermekle ön plana çıkması; müfessirlerin ise kelam, hadis, fıkıh gibi diğer alanlarda da telifleri olmasıdır.

Günümüze kadar hurûf-ı mukattaa meselesi ile ilgili birçok akademik çalışma yapılmıştır.¹³ Yapılan bu çalışmalar, meseleyi daha çok tefsir ve kıraat ilmi açısından ele almışlardır. Bu çalışmada ise bazı müfessir sûfîlerin yorumlarına ağırlık verilmiş ve bu yorumlar bir kısım müfessirin yorumuyla mukayese edilmiştir.

Hurûf-ı mukattaa hakkında yapılan çalışmalar, meselenin daha çok tefsir, dil ve kıraat yönlerine dikkat çekmişlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ali Akpınar, sûfîlerden sadece Kuşeyrî'nin hurûf-ı mukattaa'a verdiği manaları içeren bir çalışma yapmıştır. Şüphesiz diğer sûfî âlimlerin de aynı meseleye dair kanaatlerinin bilinmesi, sûfîlerin genel bakışının tespiti açısından önem arz etmektedir. Hurûf-ı mukattaa'nın tamamını bir makalede incelemek uzun olacağından çalışma, sadece Elif ve Lâm harfleriyle başlayan dört hurûf-ı mukattaa ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada nitel bir araştırma yöntemine başvurulmuştur.

¹³ Son dönemde yazılan bazı tez ve makaleler şunlardır:

Tefsir: Ömer Dilek, Mukattaa Harflerin Delaleti: Tefsir alanında yapılan doktora tezidir. İbrahim Kaplan, Muhkem-Müteşâbih Bağlamında Hurûf-u Mukattaa: Tefsir alanında yapılan yüksek lisans tezidir. Abdullah Önder, Te'vili Açısından Taberî, Zemahşerî, Râzî ve Bursevî'nin Tefsirlerinde Hurûf-u Mukattaa: Tefsir alanında yapılan yüksek lisans tezidir. Ayrıca Mükâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Bikâî (ö. 885/1480), Şeyhzâde (ö. 950/1543) ve benzeri müfessirlerin meseleye bakış açıları da bazı makalelere konu edilmiştir.

Kıraat: Nesrişah Saylan, Hurûf-ı Mukattaa'nın Kıraatler Açısından İncelenmesi: Meseleyi kıraatler açısından inceleyen bir çalışmadır. Abdulhamid Pehlivan, Hurûf-ı Mukattaa'nın Tecvidine Yönelik Uygulama Hataları ve Çözüm Önerileri. Konuyu kıraat ve tecvid açısından işlemiştir. Mehmet Kara, Âyet Sonlarının Tayininde Tevcîh Yöntemi ve Mukattaa Harfleri Özelinde Bir İnceleme: Konu kıraat ilmi açısından incelenmiştir.

Tasavvuf: Ali Akpınar, Kur'an'da Hece Harfleri (Hurûf-ı Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin Hece Harfleri Yorumu: Sadece sûfî Kuşeyrî'nin görüşlerini aktaran bir çalışmadır.

Felsefe: Osman Muzaffer Fidan, Hurûf-ı Mukattaa ve Söz Edimleri.

1.Elif Lâm Mîm (الم). Müfessir ve Sûfîlerin Değerlendirmeleri

Bakara, Âl-i İmrân, Ankebût, Rûm, Lokmân ve Secde sûrelerinin başında bulunan bu harfler, Kur'an'da en çok kullanılan hurûf-ı mukattaaadandır. Elif Lâm Mîm'in açıklamasında birçok görüş ortaya konmuştur. Bu görüşleri farklı başlıklar altında tasnif etmek mümkündür. Bunlar, şu şekilde özetlenebilir:

1.1.Kur'an İle İlişkilendirilen Görüşler

a) Furkân ve Zikr gibi Kur'an'ın isimleridir. Bu görüş, Katâde (ö. 117/735), Süddî (ö. 127/745), Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Kelbî (ö. 146/763) ve İbn Cüreyc'ten (ö. 150/767) rivayet edilmektedir.¹⁴

b) Sûrelerin isimleridir. Bu görüşün, Zeyd b. Eslem, Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyh (ö. 180/796) ve kelimcilerin çoğunun görüşü olduğu rivayet edilmiştir.¹⁵ Tefsir eserlerine bakıldığında bazı sûrelerin birçok ismi olduğu görülecektir. Dolayısıyla bu görüş makul görülebilir.

c) Mâtürîdî, Bakara sûresinin başında bulunan ve Elif Lâm Mîm'den oluşan hurûf-ı mukattaaanın, sûrenin anahtarı kabul edildiğine dair bir görüş aktarır.¹⁶ Bu görüş, bir öncekine yakın bir görüştür. Çünkü sûrelerin isimlerinin, o sûrelere giriş mahiyetinde olduğu söylenebilir.

d) Bu harfler, Allah'ın kullarını muttali kılmadığı Kur'an'ın müteşâbih ayetlerindendir. Çünkü Allah, dilediğini dilediği şekilde imtihan eder.¹⁷ İlk

¹⁴ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. Seyyid İbnü Abdilmaksud (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, ts.), 1/63; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru Taybe, 1420), 1/157. İbn Kesîr, sûrelerin her birine Kur'an ismi verilebileceğini ifade eder. Ancak her sûrenin yine de Kur'an'ın tamamı anlamına gelmediğini zikreder. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/157.

¹⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/63; Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, thk. İbrahim Besyûnî (Kahire: el-Hey'etü'l Mısriyye, 2000), 1/53; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-kelîmî't-tayyib, 1419), 1/35; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/157. Râzî, muhakkik âlimlerin çoğunun bu görüşü tercih ettiğini belirtmiştir *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/255.

¹⁶ Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, thk. Fatma Yûsuf el-Haymî (Beyrut: Müessetü'r-risâle, 2004), 1/13, 245; 4/253, 553.

¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13, 245; Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/53; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/35; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/156.

dönem âlimlerinin bir kısmının görüşü budur. Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde bu harflerin manalarına dair bir açıklama gelmediği için bu görüş, taraftar bulmuştur. Allah, bazen kullarını sadakatlerini denemek için açıklama yapmadığı konularda imtihan edebilir.

e) Bu kesik harflerin tefsiri, kendilerinden sonra gelen cümlelerdir.¹⁸ Bu görüşe göre, bu harflerin manası tam olarak bilinmemektedir. Ancak gelen ayetin, onun tefsiri olduğu söylenerek mesele, halledilme yoluna gidilmiştir.

f) İnsanlar, Kur'an'ı dinlememek için gürültü yapıyorlardı. Bundan dolayı bu harflerle insanların dikkati çekilerek dinlemeleri sağlanmış ve delille ilzam edilmişlerdir.¹⁹ Buna göre hurûf-ı mukattaadan sonra gelen kısım ile esas verilmek istenen mesaj verilmiş olmakta ve iman etmeyenlerin bahanelerinin önüne geçilmiş olmaktadır.

g) Bu harfler, kâfirlere meydan okumak için indirilmiştir. Şöyle ki Resûlullah (sav), onlara Kur'an'ın tamamını, on sûresini ve bir sûresini getirmekle meydan okuyunca onlar, dilin tüm inceliklerini bilmelerine rağmen bunu yapamadılar. Hâlbuki Kur'an, onu kabul etmeyen Arapların konuştukları harf ve kelimelerle indirilmiştir. Yani onlar, bu harflere ve kelimelere hâkimlerdi. Buna rağmen Kur'an'a nazirede bulunamadılar. Bu durum da Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğunu göstermektedir.²⁰ Bu harflerle müşriklerden iyi anladıkları ve uzman oldukları bir şeyle meydan okunmuş ancak onlardan bir cevap gelmemiş böylece acizlikleri ve mağlubiyetleri ortaya çıkmış olmaktadır.

h) Bu harfler, kendisiyle yapılan bir yemindir. Bu görüş İbn Abbâs ve İkrime'ye (ö. 105/723) nispet edilmektedir.²¹ Bazı sûrelere yeminle başlanılmıştır. Dolayısıyla sûre başlarında gelmeleri hasebiyle bu harflerin de yemin olarak kabul edilmesi uygun bir görüş olarak durmaktadır.

¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13, 245.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253.

²⁰ Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/65; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/35, 36; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/160.

²¹ Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Sa'd Hasen Muhammed (Dâru'l-kalem li't-türâs, 1425), 88; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/64; Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/53; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/254; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/35; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/157.

i) Düz yazı ile şiirin arasını ayırmak için sözün başına getirilmiştir.²² Kur'an, ne nazım ne de nesirdir. Adeta bu harflerle Kur'an'ı şiir ve düz yazı ile karıştırmayın, onun kendine has bir üslubu var demek istenmiştir.

j) İnsanlar, hem konuşmayı hem de diğer bilgileri bir anda öğrenemezler. Öğrenme süreci, tedricidir. Hurûf-ı mukattaa'yı bu açıdan değerlendiren bir görüşe göre "nasıl çocuklar, önce harfleri sonra kelimeleri öğreniyorsa vahye muhatap olan kulların da Kur'an'ı önce harf olarak sonra kelime olarak dinleyip ondaki incelikleri kavraması gerekmektedir."²³

k) İnsanların günlük hayatlarında harflerden oluşan kelimelerle konuşması hususunda ümmî olsun Ehl-i kitap olsun Araplar arasında fark yoktu. Ancak bu harflerin isimlerini bilerek ve tanıyarak konuşmak, sadece okuma yazma bilen, Ehl-i kitap ile görüşen ve onlardan bilgi öğrenenlerin özelliği idi. Buna göre ümmî olan Resûlullah'ın, kendiliğinden bu harflerle başlayan bir kitap getirmesi çok uzak bir ihtimaldir. İşte Ehl-i kitaptan bir şey öğrenmediği bilinen böyle bir peygamberin bu harflerle başlayan bir kitap getirmesi aynı şekilde onlardan dinlemediği halde kıssalar getirmesine benzer. Bu durum, getirilen kitabın vahiy olduğunu ve o kitabı getirenin de peygamber olduğunu gösterir.²⁴

l) Tüsterî, Allah'ın indirdiği her kitabın bir sırrı olduğunu Kur'an'ın sırrının da sûrelerin başlangıcında bulunan ve Allah'ın isim ve sıfatlarına delalet eden hurûf-ı mukattaa olduğunu ifade eder.²⁵

1.2. Allah'ın İsim ve Sıfatları İle İlişkilendirilen Görüşler

a) Hurûf-ı mukattaa, Allah'ın ism-i a'zamıdır. Bu görüş, Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Şa'bî ve Süddî'ye nispet edilmektedir.²⁶

b) Hurûf-ı mukattaa, Allah'ın isimleridir. Hz. Ali'nin "Ey! Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd ve Ey! Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf" diye nida ettiği ifade edilmektedir.²⁷

c) Hurûf-ı mukattaa'nın bazı harfleri bir araya getirildiğinde Allah'ın isimlerinden birini oluşturmaktadır. Mesela Elif, Lâ, Râ, Hâ, Mîm ve Nûn

²² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13, 245.

²³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/253.

²⁴ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/36.

²⁵ Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 88. Ayrıca bkz. Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/53.

²⁶ Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 118; Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/63; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/35; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 1/157.

²⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/253.

harfleri er-Rahmân ismini oluşturmaktadır.²⁸ Bu görüş güzel bir yorum olarak durmaktadır. Ancak buna benzer çıkarımlar diğer hurûf-ı mukattaaya uygulanamamıştır.

d) Bu harfler, Allah'ın isimlerinden bir isimdir.²⁹ Bu görüşe meyledenlere göre on dört ayrı hurûf-ı mukattaa Allah'ın on dört ayrı ismi olmaktadır.

e) Bu harfler, Allah'ın kendini övdüğü sözlerdir.³⁰ Bütün hamd ve övgüler Allah'a has olduğu için Allah'ın kendisini övmesi olağan bir şeydir.

f) Abdullah b. Abbas'ın Elif Lâm Mîm'e ben Allah'ım, ben bilirim manası verdiği rivayet edilmektedir.³¹

g) Bu harflerin her birinin, Allah'ın isim veya sıfatlarından birisi için kinaye olduğu bildirilmiştir. Mesela Elif Allah, Lâm Latîf, Mîm de Melik veya Mecîd isimlerinden kinayedir. Ayrıca Lâm, Allah'ın nimetlerine ve lütfuna işaret eder.³² Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (ö. 108/726) ise Elif harfinin Allah'ın nimetlerine, Lâm harfinin lütfuna, Mîm harfinin de yüceliğine (mecd) işaret ettiğini belirtir.³³ Kuşeyrî, bu görüşü verdikten sonra O, nimetleriyle velilerin kalplerinden inkârı kaldırır, lütfuyla seçkin kullarının kalplerine muhabbeti yerleştirir, yüceliğiyle ise yaratılmışlardan müstağni olduğunu gösterir şeklinde Allah'ın bu nimetlerinin nasıl tezahür ettiğini zikretmiştir.³⁴

Allah'ın isim ve sıfatları ile ilişkilendirilen diğer görüşler şu şekildedir: Elif, Ehad, Evvel, Âhir, Ezeli, Ebedî; Lâm, Latîf; Mîm, Melik, Mecîd, Mennân manalarına işarettir.³⁵ Elif vahdâniyyet, Lâm ilahlık, Mîm de Müheyminliktir (Hükümran).³⁶ Elif ehadiyyet, Lâm lütuf, Mîm mülk; Vâhid, Latîf, Melik

²⁸ Tüsterî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 88; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253.

²⁹ Tüsterî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 87; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/245; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/66; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/157.

³⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/254.

³¹ Tüsterî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 88; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13; Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, thk. Seyyid İmrân (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1421), 1/46; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/64; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/157.

³² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/64; Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/53; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/158.

³³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253.

³⁴ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 3/127.

³⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253.

³⁶ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/47.

demektir.³⁷ Cafer es-Sâdık'ın (ö. 148/765), Kur'an'daki hurûf-ı mukattaa, Allah'ın vahdâniyyetine, ferdâniyyetine, ebediliğine ve yaratılmışlardan müstağni olmasına (kıyâm bi nefsihî) işaret eder dediği rivayet edilmektedir.³⁸ Elif Allah'ın evveliyetine, Lâm celal ve cemaline, Mîm nebi ve velilerine olan muhabbetine işaret eder.³⁹ Görüldüğü gibi bu harflerin, Allah'ın birçok ismine ve sıfatına işaret ettiğine dair görüşler serdedilmiştir. Ancak bu durum, hurûf-ı mukattaa konusunun ne kadar ihtilaflı olduğunu gösterir.

h) Elif Allah, Lâm kul, Mîm de Muhammed'dir. Bu mana, kulun rabbine tevhid mekânından ulaşması ve peygamberine tabi olması demektir.⁴⁰ Yani hurûf-ı mukattaa okuyan kişi iman ve ibadete sarılmak durumundadır.

i) Sülemî, Elifin Allah'ın vahdâniyyetinden, Lâmın lütfundan, Mîmin de mülkünden kinaye olduğuna dair görüşü zikrettikten sonra manasının şu şekilde anlaşılması gerektiğini ifade eder: Kim dünya ile alakasını ve dünyaya yönelik maksatlarını bırakır da beni bulursa ben ona lütfumla muamele eder, onu kölelikten kurtarır ve mele-i a'lâ'ya çıkarırım. Bu durum, Mâlikî'l-mülk olan Allah'a (manen) ulaşmak demektir.⁴¹ Sûfîlerin kullandıkları sembolik dilin misallerinden olan bu manaya göre samimi bir şekilde iman edip ibadet yapmanın neticesinin ne kadar büyük olduğu vurgulanır.

j) Elif Allah'ın zatının birliğine, Lâm sıfatlarının ezeli ve ebedi olmasına, Mîm ise sanatının ortaya çıkmasında hükümlanlığına işaret etmektedir.⁴²

k) Elif harfi Allah'ın, kulunun her haline yeterli olduğuna işarettir. İnsan, gafletin esiriyken kendi faydasına ve rüşdüne ulaşamaz. Allah ise insanı doğru yola sevk eden ve ona yeten varlıktır. Bu yüzden insan, farkına varmasa da Allah ihsan eder. Lâm harfinin işareti ise şudur: Allah, kuluna gizli lütuflarda bulunur. Öyle ki, kuluna iyilik yaptığında onu minnet altında

³⁷ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/86; Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân fî hakâ'ikü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1429), 1/123, 124.

³⁸ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 2/86.

³⁹ Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/123.

⁴⁰ Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 88.

⁴¹ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/46.

⁴² Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 27, 28.

bırakmaz. Mîm harfi ile velilerin istekleriyle Allah'ın muradının uygunluğuna işaret edilir.⁴³

l) Dahhâk'a (ö. 105/723) göre Elif Allah, Lâm Cebrâîl, Mîm Muhammed manalarına gelmektedir. Yani Allah, Kitabı Cebrâîl'in lisanı üzere Muhammed'e (sav) indirmiştir.⁴⁴ Bu yorumda vahyin geliş aşamasına bir vurgu yapılmıştır.

1.3.Resûlullah İle İlişkilendirilen Görüşler

a) Sülemî, bu harflerin Hakk'ın, habibine olan sırrı olduğunu ve o sırrı kimsenin bilmediğini ifade eder. Sonra görüşünü "*Benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağladınız*"⁴⁵ hadisiyle destekler. Ona göre Resûlullah'ın bilip başkalarının bilmediği şeyler, Hakkın sırrının hakikatleridir.⁴⁶ Baklî, sevgililerin kendi hal ve sırlarına başkalarının muttali olmaması için aralarında diğerlerinin anlamadığı bazı kelimelerle konuşması âdettedir, hurûf-ı mukattaa da böyledir diyerek bu harflerin sır olduğuna vurgu yapar. Ayrıca ona göre Elif harfi zatın sırrı, Lâm harfi sıfatların sırrı, Mîm harfi ise kıdemin sırrıdır. Zatın sırrı, ancak zatın vahdâniyeti ile ortaya çıkar, sıfatların sırrı bu sıfatlarla sıfatlananlara açılır, kıdemin sırrı ise ayetlerden çıkan (bilgileri öğrenen) kimseler için inkişaf eder.⁴⁷ Buna göre hurûf-ı mukattaa'nın Kur'an'ın sırrı olduğunu kabul edenler olduğu gibi Allah ile peygamberi arasında bir sır olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır.

b) Hurûf-ı mukattaa'nın, Elif Lâm Mîm ve diğer isimlerle anılmasının sebebi, ancak ilim ve kendisine bir fayda sağlayan şeylerle meşgul olanlar tarafından bilinir. Ümmî olan Resûlullah'ın getirdiği vahiyde Elif Lâm Mîm

⁴³ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/218; Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/124.

⁴⁴ Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 88; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13; Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/53; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423), "Küsûf", 2; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, ts.), "Küsûf", (Hadis No 1); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd v.dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, ts.), "Zühhd", 19; Tirmizî, *es-Sünen*, "Zühhd", 9; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *es-Sünen* (Riyad: Dâru's-selâm, 1999), "Zühhd", 11.

⁴⁶ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/46. Ayrıca bkz. Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/28.

⁴⁷ Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/28, 123.

ve benzeri harflerin bulunması, onun gaybten haber vermesini gösterir. Bundan dolayı Allah, bu harflerin geçtiği sûreden ilk işitilen şeyin, Resûlullah'ın doğruluğuna ve getirdiği kitabın mucizeliğine delalet eden şeyleri zikretmeyi öncelemiştir.⁴⁸ Zikredilen bu görüş, Resûlullah'ın vahyi hiçbir beşerden almayıp ümmî olduğuna bununla beraber getirdiği kitapta hiçbir insanın bilemeyeceği tarzda bilgilerin bulunduğu bu durumun da onun, Allah (cc) tarafından görevlendirildiğine dikkat çekerek hurûf-ı mukattaa'nın fonksiyonuna işaret eder.

c) Allah'ın diğer peygamberlere indirdiği kitaplar, (tahrif edilmiş ve) unutulmuştur. O kitapların sırrı ise Kur'an'daki sûrelerin başlarında bulunan Elif Lâm Mîm ve benzeri hurûf-ı mukattaa'dır.⁴⁹ Bu görüşe göre Kur'an, önceki vahiylerin özünü kendinde toplayan bir kitaptır.

1.4. Değişik Konularla İlişkilendirilen Görüşler

a) Hurûf-ı mukattaa, ebced hesabıyla bu ümmetin (veya bazı kavimlerin) hükümlerinin müddetine işaret eder.⁵⁰ Birçok tefsirde bulunan bu görüş, biraz uzak bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.

b) Kûfe dil âlimlerinden Ahmed b. Yahyâ b. Sa'leb (ö. 291/904), Arapların muhatabı uyarmak için söze başlarken tam bir kelam olmayan bir üslupla başlayıp esas kastedilen sözün, sonra gelen kelam olduğunu belirtme gibi uygulamaları olduğunu bildirir. Ona göre bu harfler de böyle kabul edilebilir.⁵¹

c) Bazı Iraklıların Allah'ın kullarına, kendi hitabını gerçek manasıyla anlamaktan aciz olduklarını bilmedikçe kelimelerin inceliklerini anlayamayacaklarını göstermek için sözün başlangıcında anlayış mahalli olan akıllarını hayrette bırakmıştır dedikleri aktarılmıştır.⁵²

d) Bu harflerden her biri, bir fiile işaret eder. Elif Allah'ın Resûlullah'a ülfet edip sevmesi; Lâm kâfirlerin Resûlullah'ı levm etmesi (kınaması); Mîm de kâfirlerin hakkın ortaya çıkmasıyla kızması ve alçaltılması demektir.⁵³

⁴⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/254.

⁴⁹ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/47.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 1/13; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/64; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253, 254; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 1/158.

⁵¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/254.

⁵² Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/46, 47.

⁵³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/253.

e) Elif Lâm Mîm'in, bu kitabı sana Levh-i Mahfûz'dan indirdim manasına geldiği zikredilir.⁵⁴

f) İbareler (açık kelimeler) ile konuşmak umum insanlar için, işaretler (herkesin anlamadığı kelimeler) ile konuşmak ise has kullar içindir.⁵⁵

1.5.Sûfilere Has Olarak Kabul Edilebilecek Görüşler

Yukarıda görüldüğü gibi Elif Lâm Mîm ile ilgili görüşlerin bir kısmı hem sûfilerin eserlerinde hem de müfessirlerin eserlerinde geçmektedir. Aşağıdaki görüşler ise sadece sûfilere has kabul edilebilir. Bundan dolayı o görüşler, ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

a) Hurûf-ı mukattaa ile Allah'ın kullarına adeta şöyle hitap ettiği bildirilir. (Elif) gönlünü (kalbini) sadece bana ver. (Lâm) uzuvlarını bana ibadetle yumuşat. (Mîm) şevk ve sıfat denizlerini benimle tamamla. Böyle olursa ben de seni bana olan ünsiyet, ayetlerimi müşahede etme ve bana (manen) yakınlık sıfatlarıyla eritirim.⁵⁶

b) Kuşeyrî'ye göre⁵⁷ sadık kul, Elif harfinin halini düşünür ve Allah'ın bir mekânla ilişkisinin olmadığını anlar. Çünkü Elif harfi hariç diğer harfler, ya boğaz ya dudak ya da dilden bir mahreçten çıkar. Elif harfi ise Allah'ı simgeler ve kendinden sonra gelen harfe eklenmez. Kuşeyrî, şöyle bir işârî yorum daha çıkarır: Elif harfi, nasıl bir yere bitişmiyorsa (orayla alakası yoksa) kul da ibadetini başkalarına değil sadece Allah'a yapmalıdır. Böylece kul, istikamet üzere olur ve Allah'ın huzurunda durur. Ayrıca Elif harfi Allah'ı simgelediği için bu durum, Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını bilakis yaratılan her şeyin O'na muhtaç olduğunu gösterir. Kuşeyrî, bunlardan başka Elif harfinin bu özelliğine kim, kendisi gibi yaratılmış olanlardan uzaklaşır ve onlarla alakayı keserse büyük bir dereceye ulaşır manasını yükler.⁵⁸

c) Kuşeyrî'ye göre kuldân, Elif harfiyle hitap edildiğinde kalbini sadece Allah'a hasretmesi, Lâm harfiyle hitap edildiğinde Allah'ın hakkına riayet

⁵⁴ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/47; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/254.

⁵⁵ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/54; Baklî, *Arâ'isü'l-beyân*, 1/124.

⁵⁶ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/46.

⁵⁷ Kuşeyrî'nin hurûf-ı mukattaa hakkındaki genel yorumları için bkz. Ali Akpınar, "Kur'an'da Hece Harfleri (Hurûf-ı Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin Hece Harfleri Yorumu" 11 (2003), 60-70.

⁵⁸ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/53, 54.

etmede yumuşak davranması ve Mîm harfini işittiğinde ise Allah'ın kendisine yüklediği sorumluluklara muvafakat etmesi istenir.⁵⁹

d) Sûfiler, harflerin yazılış şekillerinden mana çıkarmışlardır. Şu yorum, buna bir misaldir: Elif harfi, -tüm harflerin Elif'e birleşmesi, Elif'in ise hiçbir harfe birleşmemesi gibi- Allah'ın müstağni olma yönü ve her şeyin kendisine muhtaç olması açısından tek ve eşsiz oluşuna işaret eder. Lâm harfi, her harfin sonunda eğrilik bulunması anlamına işaret eder ve Elif harfine en çok benzeyen harftir. Çünkü Elif harfi gibi diktir. Ancak şu kadar var ki, Elif harfine bir şey bitişmezken Lâm harfine bitişir. Ayrıca diğer harflerden ayrı olarak Lâm ve Elif harfi bitişerek bir harf olur ve Lâm Elif olarak isimlendirilir. Mîm harfi ise "min" lafzına (Arapça'da -den -dan anlamına gelir) işaret eder. Rabden "mine'r-rab" yaratma, kuldan O'na hizmet vardır. Yine rabden lütuf ve ihsan vardır.⁶⁰

e) Râzî, bazı sûfilerden Elif harfinin Ene (Arapça'da ben demektir), Lâm harfinin lî (benim için), Mîm harfinin de minnî (benden) görüşünü rivayet eder. O, eserinde bazen kendine has işârî yorumlara da yer verir. Ona göre Elif harfi, öncelikle istikametın bulunması gerektiğine delalet eder ki bu durum, şeriata riayettir. "Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar"⁶¹ ayeti, bu duruma işaret eder. Lâm harfi, mücâhede anında hâsıl olan boyun eğmedir ki bu durum, tarikata riayet demektir. "Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz"⁶² ayeti, bu duruma işaret eder. Mîm harfi de kulun muhabbet makamında olduğuna delalet eder. Bu durum bidayeti nihayeti, nihayeti de bidayeti olan kimse için geçerlidir. Râzî, bu makamın hakikat makamı olduğunu, bu makama fenafillah ile ulaşılacağını belirtir ve "Sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar"⁶³ ayetinin bu duruma işaret ettiğini zikreder.⁶⁴

f) Baklî'ye göre hurûf-ı mukattaa'nın her harfi bir isme, isim fiile, fiil sîfata, sîfat ise zata işaret eder. Bu rumuzlar, âriflerin kalplerinde karşılaşınca kibriya duvarına ulaşana kadar isim, fiil ve sîfatların basamaklarında

⁵⁹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/54.

⁶⁰ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 3/86.

⁶¹ Fussilet 41/30.

⁶² Ankebût 29/69.

⁶³ En'âm 6/91.

⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/253, 254.

yükselirler. Sonra onlara Haktan sermedi bilgiler açılır ve yüce bilgilere ulaşırlar. Tasavvufta keşfi bilgiye çok önem verilir. Adeta burada bu bilgiye ulaşmanın serencamı anlatılır. Baklî, bu harflerin kullar üzerindeki etkisine de değinir. O, Elif harfinin Allah'a kavuşmaya müştak olanların kalplerindeki iştiyaka, Lâm ve Mîm harflerinin ise âşıkların ve sevenlerin ruhlarına cemalin nasıl açıldığına dair bir işaret olduğunu belirtir. O, başka açıdan bu harflerin manevi olarak değişik makamlarda bulunan kimseler üzerindeki tesirine değinir. Ona göre Elif, âriflerin ülfetine, Lâm, muhsinler üzerindeki ince sanata, Mîm ise muhiblerin (sevenlerin) kalplerindeki muhabbetinin nurani nişanlarına bir işaretir. Baklî, harflerin bazı kelimelerin remzî olmasından yola çıkarak şöyle bir yorum yapar: Elif harfi bildirmeye (i'lâm), Lâm harfi gerekliliğe (lüzum), Mîm harfi ise hükümrânlığa (mülk) işaretir. Allah (cc), yaratılmışlara ilahlığını bildirmiş (i'lâm), onlara kulluğu emretmiş (lüzum) ve onlara güç yetirmiş (mülk, hükümrânlık).⁶⁵

Kuşeyrî'ye göre Elif harfi, Allah'ın azametini bilen O'nun dostluğuna ulaşmasına, kibriyasını bilen de belalara alışmasına işaret eder. Lâm harfi, Allah'ın muhabbetini tadanın O'nun kapısına, cemalini görenin ise eşliğine yapışmasına işaret eder. Mîm harfi ise Allah'a (dinine) hizmet edenin O'nun (manevi) yakınlığına ulaşmasına, Allah'ın dostluğuna ulaşan kimsenin O'na olan bağlılık üzere ölmesine işaret eder.⁶⁶ Böylece Kuşeyrî, yukarıda bahsedilen manevi makamlara Allah'ın dinine hizmet ve bu süreçteki belalara sabretmekle ulaşılacağını belirtir.

g) Baklî'nin bahsettiği manevi makamlara ulaşanların Allah ile olan muameleleri şöyle özetlenmiştir: Elif harfi sevenlerin (muhib), Allah'ın yakınlığına alışıklarına ve O'nsuz sabredemediklerine âriflerin, yüceliğine alışıklarına O'ndan başkasıyla ünsiyet kuramadıklarına işaret eder. Lâm harfi, sevdikleri için sakladığı buluşmaya (likâ) işaret eder. Mîm harfi ise veli kulların, kendi isteklerini Allah'ın istekleri karşısında terk ettiklerine Allah'ın da onları tüm kullarına tercih ettiğine işaret eder.⁶⁷ Necmeddîn Dâye'ye göre Elif harfi ülfet ve nimetlere, Lâm harfi lütuf ve ihsana, Mîm harfi ise Allah'ın

⁶⁵ Baklî, 'Arâ'isü'l-beyân, 3/110, 119, 124, 127.

⁶⁶ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 3/107.

⁶⁷ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 3/138; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed Necmeddîn Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2009), 5/41.

yüceliğine işaret eder. Allah (cc), nimetleriyle velilerin kalbinden inkârı kaldırır. Lütfuyla seçkin kulların kalplerine muhabbeti yerleştirir. Yüceliği ile yaratılmışların tamamından müstağni olduğunu bildirir. Ayrıca o, Elif harfinin Allah'ın her şeyden münezzeh olduğuna, Lâî harfinin kullarına olan lütfuna, Mîm harfinin ise kulun çeşitli ibadetlerle Allah'a ibadet ettiğinde Allah'ın kulunu kendisine manen yaklaştırmasına ayrıca kulun nimete şükrederek ibadet ettiğinde Allah'ın onu değerli hale getirmesine işaret ettiğini bildirir.⁶⁸

h) Kuşeyrî, meseleye çok da başvurulmayan bir hitap şekli olan hurûf-ı mukattaa'nın bilgi açısından gerçekleştirdiği değişimi göz önünde bulundurarak yaklaşır. Ona göre insanların alışık olmadığı konuşma biçimi olan hurûf-ı mukattaa'nın işitilmesiyle kalplerden -ister zaruri ister duyu yoluyla elde edilen isterse içtihatla ulaşılan- her türlü bilgi kaybolur. Kalpler bilgi ve vehimlerden arındığında, sırlar (kalp, ruh) âdet ve alışılmış şeylerden temizlendiğinde, Allah'tan başka her şeyden temizlenmiş ve her türlü nasıldan (keyfiyetten) arındırılmış bir kalpte Allah ismi kalır.⁶⁹ Kulun ilmi, Allah'ın ilmi karşısında bir şey ifade etmez. Bundan dolayı Allah'ın kelimasını işiten kimse O'nun eşsiz ilmi, kudreti ve diğer sıfatları karşısında bir hiç olduklarını anlarlar.

i) Hurûf-ı mukattaa meselesine Allah'ın ilmi açısından yaklaşan Necmeddîn Dâye, bu harflerin Allah'ın kelimasının bir sonunun olmadığına işaret ettiğini zikreder. Sonra çocuğun bilgiye ulaşma serüveni üzerinden konuyu şöyle özetler: Bir çocuk, önce anlaşılmayan kesik harflerle konuşur. Sonra harflerden müteşekkil kelimelerle konuşmaya başlar. Daha sonra Kur'an'ı okumaya ve anlamaya başlar. Kur'an'ı okuyan herkes ilmine, anlayışına, marifetine, niyetinin doğruluğuna, inancının safiyetine ve Allah'ın ona olan bağışına göre anlar. Bazıları kelime ve sûrelerin bitmesiyle Allah'ın kelimasının da biteceğini zanneder. Hâlbuki "De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi"⁷⁰ ayetinden dolayı Allah'ın ezeli keliması ile oluşturulan kelimelerin manaları sınırlı değildir. Böylece

⁶⁸ Necmeddîn Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*, 4/388, 5/3, 26.

⁶⁹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 1/218.

⁷⁰ Kehf 17/109.

Allah, hikmeti gereği insanların, kelime ve sûrelerin kelimasını sınırlandıramayacağını anlamaları için hurûf-ı mukattaayı indirmiştir. Çünkü kelimeler sınırlı, harflerin kelimelere delaleti ise sınırlı değildir. Hatta bu durum, sonsuza kadar mukattaa harflerinin bir kısmının bir kısmına birleştirilerek mürekkeb hale getirilmesiyle Allah'ın kelimasının bitmeyeceğine işaret eder. Ayrıca ezeli kelama muhdes harflerin elbisesini giydirmek insan anlayışının kıt olmasını gösterir.⁷¹

j) Harflerin çıkış yerlerine göre tasavvufî bir yorum yapan Râzî, Elif harfinin boğazın sonundan çıktığını ve harflerin çıkış yerlerinin (mehâric-i hurûf) ilki olduğunu, Lâm harfinin dilin ucundan çıktığını ve mehâricin ortası olduğunu, dudak harflerinden olan Mîm harfinin ise mehâricin sonu olduğunu ifade eder. O, buna göre kulun zikrinin ilkinin, ortasının ve sonunun Allah olması gerektiğini beyan eder.⁷²

k) Allah'ın her bir harfle farklı kimselere tecelli ettiğini belirten Baklî'ye göre Allah, Elif harfiyle zatın sırrından peygamberlerin ruhlarına tecelli eder ve o ruhları beşeriyetten fani kılarak onlara zatın nurlarını giydirir. Bu durumda peygamberlerin özellikleri kendilerinden mucize sâdır olmasıdır. Lâm harfiyle sıfatların sırrından âriflerin kalplerine tecelli eder ve onları (manevi) kirlerden arındırarak o kalplere sıfatların parlaklığını giydirir. Onlardan bu durumda şatahât türü şeyler zuhur eder. Mîm harfiyle kâdemin sırrından da velilerin akıllarına tecelli eder ve o akılları şehvî duygulardan temizler. Bu halde onlardan keramet sudur eder. Baklî, bu harflerin seyr-i sülûkun farklı aşamalarında bulunan kimseler üzerinde gerçekleştirdiği farklı fonksiyonları da şu şekilde özetler: Elif harfi, Allah'ın ezeli tekliğinin tefrîd ehlinin (kendilerini her şeyden soyutlayarak sadece Allah'a verenler) kalplerine yerleşmesine, Lâm harfi Allah'ın cemalinin tecrîd ehli olan âşıkların ruhlarına açılmasına, Mîm harfi ise Allah'ın muhabbetinin tevhîd denizlerinde boğulan muhiblerin (âşıkların) muhabbetinden öne geçmesine işaret eder.⁷³

Özetle söylemek gerekirse Elif Lâm ve Mîm harfleri hakkında sûfî ve müfessirler tarafından çok farklı yorumlar yapılmıştır. Bu durum te'vil

⁷¹ Necmeddîn Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*, 1/103, 104.

⁷² Râzî, *Mefâtilü'l-gayb*, 2/254.

⁷³ Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/28, 99.

edenler açısından o harflerin anlam çeşitliliğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu görüşlerin bir kısmı uzak manalar olsa da yorumlandığında çok zengin manalar verilecek kadar kapsamlı olduğunu göstermektedir. Müfessirler, bu harfleri daha çok Allah'ın isim ve sıfatlarıyla, Kur'an'ın vahiy olduğuyla ayrıca kitabın eşsiz manalar taşımasıyla izah etmişlerdir. Sûfîler ise, müfessirlerin verdiği manalara ek olarak meşrepleri gereği Allah'ın tüm mükemmel sıfatlarla muttasıf olmasıyla ve bu sıfatların seyr-i sülûktaki kişinin üzerinde tezâhür etmesiyle açıklamışlardır. Her iki tarafın görüşlerini destekleyen sarîh naslar olmasa da yabana atılacak yorumlar da değildir.

2.Elif Lâm Râ (ال). Müfessir ve Sûfîlerin Değerlendirmeleri

Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm ve Hicr sûrelerinin başında bulunan bu harfler, Kur'an'da en çok kullanılan hurûf-ı mukattaa arasındadır. Mâtürîdî ve İbn Kesîr, Bakara sûresinin başında hurûf-ı mukattaa ile ilgili açıklamalar yaptıklarını ifade ederek Elif Lâm Râ'nın geçtiği sûrelerde açıklama yapmamışlardır. Bu harflerin açıklamaları da bir öncekinde olduğu gibi müfessir ve sûfîlerin eserlerine dayanarak şöyle zikredilebilir:

2.1.Kur'an İle İlişkilendirilen Görüşler

a) Katâde, bu harflerin Kur'an'ın isimlerinden birisi olduğu görüşündedir.⁷⁴

b) İbn Cüreyc'e göre bu harfler, kendisiyle Kur'an'a başlanılan harflerdir.⁷⁵

c) Kur'an, bu harflerle inkârcılara (kendisinin bir benzerini getirme hususunda) meydan okumaktadır.⁷⁶

d) İnsanların işittikleri her şeyi bırakıp Kur'an'ı dinlemeleri için bu kesik harflerle başlanmıştır.⁷⁷

e) Elif Allah'ın nimetlerine yemine, Lâm lütuf ve keremine, Râ ise Kur'an'a işaret eder. Yani adeta mana şöyledir: Nimetlerime yemin olsun ki, lütuf ve kerem sıfatım bu Kur'an'ın indirilmesini gerektirdi.⁷⁸ Bu görüşlerin tamamı bir önceki hurûf-ı mukattaa için de zikredilmişti. Bu durum, sûfî ve

⁷⁴ Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/420; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/312, 18/416, 19/56.

⁷⁵ Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/420.

⁷⁶ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/5.

⁷⁷ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l-işârât*, 2/262.

⁷⁸ Necmeddîn Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*, 3/414.

müfessirlere göre farklı hurûf-ı mukattaa'nın aynı manalara geldiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

2.2.Allah'ın İsim ve Sıfatları İle İlişkilendirilen Görüşler

a) İbn Abbas ve Dahhâk'a göre bu harfler, "Ben Allah'ım, ben görürüm" manasına gelmektedir.⁷⁹

b) Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) ve Şa'bî'ye göre Allah'ın Rahmân olan isminin harfleridir.⁸⁰

c) Sâlim b Abdullah'a (ö. 106/725) göre Elif Lâm Râ, Hâ Mîm ve Nûn'dan müteşekkil olan hurûf-ı mukattaa, Rahmân isminin harflerini oluşturur.⁸¹ Bir önceki görüşte sadece Elif Lâm ve Râ harflerinin Rahmân ismine delalet ettiği iddia edilirken burada farklı hurûf-ı mukattaadan müteşekkil harflerin bu ismi oluşturduğu iddia edilmiştir.

d) Ben, benden başka rabbim olmadığı rabbim manasına gelmektedir.⁸² Bu görüşle âlemlerin rabbine vurgu yapılır.

e) Elif Lâm Allah'ın lütfu, Râ da şefkati (ra'fet) manasına gelmektedir.⁸³

f) Elif Allah, Lâm Latîf, Râ da Rahîm isimlerinin anahtarıdır.⁸⁴

g) Baklî Allah'ın, teselli ve terbiye için en güzel isimlerle hitap ettiğini ifade eder. Ona göre Elif, Ey! İkinci Âdem demektir. Lâm, Ey! Latîf, Râ da Ey! Rahîm demektir. Bu durum aynı Ey! Tâhâ, Ey! Yâsin, Ey! Müzzemmil ve Ey! Müddessir gibidir.⁸⁵

h) Elif rubûbiyette Allah'ın tekliğine, Lâm tevhid ehline lütfuna, Râ da bütün yaratılmışlara olan rahmetine işaret eder.⁸⁶

i) Elif Allah'a, Lâm Cebrâil'e, Râ da resule işaret eder. Yani Allah, Cebrâil'le resulüne bu kitabı indirmiştir.⁸⁷

⁷⁹ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/294; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/420; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/253, 17/183.

⁸⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/420.

⁸¹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/420; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/183.

⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/183.

⁸³ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/294.

⁸⁴ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l-işârât*, 2/76.

⁸⁵ Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 2/62.

⁸⁶ Kuşeyrî, *Letâ'ifu'l-işârât*, 2/120.

⁸⁷ Necmeddîn Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*, 3/256, 306.

j) Baklî, Elif harfinin Allah'ın sadıklara nimetine, Lâm harfinin mukarreblere (manen yakın olanlar) lütfuna, Râ harfinin ise tevbe edenler için rahmetine işaret ettiğini belirtir.⁸⁸

k) Kuşeyrî, yemin manasına geldiğini ve ilgili kısmın manasının şu şekilde olduğunu ifade etmektedir: Rubûbiyetimde tek olmama, beni tek olarak tanıyanlara, (marifetime ulaşanlara) yaptığım lütfuma ve tüm yaratıklara olan rahmetime yemin ederim.⁸⁹ Bu son beş görüş, işârî tefsirlerde geçiyor olsa da diğer görüşlere yakın olduğu için bir sonraki başlıkta değil burada zikretmeyi uygun gördük.

2.3.Sûfilere Has Olarak Kabul Edilebilecek Görüşler

a) Kuşeyrî, hurûf-ı mukattaa'nın müphem yönüne dikkat çekerek bu harflerle konuşmanın sevgililerin, gönül gizlerini örtmedeki geleneği olduğunu zikreder. Kur'an'ın ise -amacı, açıklama ve beyan olmasına rağmen- hem ima hem de açık ifadeler içerdiğini; hem tafsilatlı hem de icmali (özet) anlamlar barındırdığını ifade ederek hurûf-ı mukattaa'nın bazı sırlara sahip olduğunu ima eder. Sonra bu sırdan olsa gerek yaratılanların anlayışlarının, Allah'ın, sevgilisine (Hz. Muhammed'e) hitap ettiği şeylerdeki sırları kavramakta yetersiz kaldığını belirtir. Kuşeyrî'ye göre insanlar, Kur'an'da bulunanlarla genel olarak ibadet etmiş ve ona iman etmişlerdir. Ancak Allah, sevgilisini onu anlama konusunda özel kılmıştır. Bu, sevgilinin öyle bir sırrıdır ki, hiçbir gözcü ona muttali olamaz.⁹⁰

Kuşeyrî, bu harflerin (hurûf-ı mukattaa) indirilmesinde bir işaret bulunduğunu, akıl ve uyanıklık (sahv) sahibi olan kimsenin, az bir ifadeden çok sayıda anlam çıkardığını, buna karşılık, gaybet (kendinden geçme) ve mahv (benliğini yitirme) halinde olan kişinin ise çok şey işittiğini ama ondan pek azını bile anlayamadığını iddia eder. Ona göre birincisi aklının mükemmelliğinden, ikincisi ise vuslatının (Allah'a yakınlığının) tam olmasından kaynaklanır. Kuşeyrî'ye göre Allah, bu harfleri, âşıkların hurûf-ı mukattaa'nın anlamlarını kavrayamadıklarında bir ferahlık bulmaları için indirmiştir. Çünkü onlardan bu manaları anlamaları istenmemiştir. Bu

⁸⁸ Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 2/62.

⁸⁹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 2/120.

⁹⁰ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 2/165.

durum, onların cem halinde (sâlikin her şeyi Allah'tan bilerek halkı yok, hâlikı var görmesi hali) olmalarıyla da son derece uyumludur.⁹¹

b) Baklî, bu harflerin her birinin Allah'ın bir sıfatına işaret etmesine ve yaratılmışlar üzerindeki etkisine dikkat çeker. Ona göre Elif Allah'ın vahdaniyetine, Lâm ezeli olmasına, Râ da rubûbiyetine işaret eder. Sonra Allah'ın, Elif harfiyle ulûhiyetin ihtişamında fani olmaları için muvahhid ehlerinden dünyevî meşguliyetlerden tecrit olanların kalplerine tecelli ettiğini; Lâm harfiyle kıdemin kanatlarıyla kıdemde uçmaları için âriflerin ruhlarına tecelli ettiğini; Râ harfiyle de sıfatların güzelliğiyle ünsiyet kurmaları ve zatı (Allah'ın sanatını) müşâhede etmeye iştiaklı olmaları için muhiblerin (âşıkların) kalplerine tecelli ettiğini bildirir. Ayrıca Allah'ın muvahhidleri vahdâniyyet denizlerinden Elif'in kadehleriyle enâniyetin (ilahi birlik) içeceğiyle sulayınca onların, ittihad vasfıyla çıktıklarını; ârifleri cemel nehirlerinden Lâm'ın kadehleriyle aşk içeceğinden sulayınca onların, ittisaf (sıfatlanma) ve aşk vasfıyla çıktıklarını; muhibleri (âşıkları) ise rubûbiyet nurlarının pınarlarından Ra'nın kadehleriyle sevgi (vedâd) damarlarından sulayınca onların, adeta kara sevdaya tutulmuşçasına hayret vasfıyla çıktıklarını zikreder.⁹² Baklî'ye göre hurûf-ı mukattaa, Allah'ın isim ve sıfatlarına işaret etmekte ve sâlik, seyr-i sülûkün çeşitli aşamalarında bu isim ve sıfatların tecellisine mazhar olmaktadır.

Baklî, Kur'an'da her şeyin ilminin bulunduğunu Kur'an'ın ilminin de sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukattaada olduğunu söyler. Ona göre Yunus sûresinde bulunan garib ve acıib şeyler, kıssalar ve meseller Elif, Lâm ve Râ harflerinde toplanmıştır. Allah, bu üç harfin işaretiyle peygamberin kalbine bilgiler akıtmıştır. Normalde Resûlullah için bu kadar hitap yeterlidir. Çünkü Allah ile Resûlullah arasında mahlûkatın muttali olamayacağı bazı remizler ve işaretler vardır. Ancak yaratılmışların anlamaları için sûrenin tamamının indirilmesi gerekmiştir. Baklî, hurûf-ı mukattaaya farklı açılardan yaklaşarak değişik manalar verir. Onlardan birisi de şudur: Elif, ulûhiyetin ezeline cereyan eden tüm yorumların işareti, Lâm ibadet ehline ezelde

⁹¹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 2/165.

⁹² Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 2/62.

hükümleri belirlenmiş ibadetin tüm lazım olan gerekliliklerine, Râ ise ruhlar ve bedenler için zat ve sıfatları müşâhede rahatlığına işaretler.⁹³

Sûfîler kullandıkları birçok kavrama sembolik bir mana yüklemişlerdir. Bu durum, onların anlam dünyalarının ne kadar geniş olduğunu gösterir. Onların bir kavrama yükledikleri mana zenginliğini gösteren kavramlardan biri de denizdir. Tasavvufta deniz (bahr), Allah'ın sonsuz olan sıfat ve zat makamı ki, bütün eşya ve varlıklar bu sonsuz ummanın dalgalarıdır.⁹⁴ Buna göre ilahi tecelliler, Rabbânî hakikatlar insanlara marifet şeklinde, sel gibi devamlı akar. Hurûf-ı mukattaaı adeta deniz gibi değerlendiren Baklî'ye göre lafzatullahın ilk harfi Elif olduğu için onunla isbat denizi, nefiy Lâ'sının Lâ harfiyle nefiy denizi, Râ ile de rubûbiyet ve rû'yet denizi açıklanmıştır. Bunlar marifete ulaşmak için şarttır. Ona göre kim, hakikatı bulmak için fena sıfatıyla nefiy denizinde yüzmezse rubûbiyet denizine ulaşamaz ve onun lütuflarını idrak edemez. O, Lâ ilâhe illallah sözünde önce nefiy Lâ'sının sonra isbatın Elif'inin (illallah) zikredildiğini belirttikten sonra çoğu kimsenin nefiy ve isbat denizlerinde boğulup üçüncü denize ulaşamadıkları için yukarıdaki cümleye (Lâ ilâhe illallah) Râ harfi eklenmediğini beyan eder. Sonra da bu mananın, ancak tevhid ehlinin anlayacağı acaib bir sır olduğunu bildirir. Hurûf-ı mukattaaı veliler üzerinden anlatmaya devam eden Baklî, Elif harfinin Allah'ın, velilerin kalplerine koyduğu ülfeti, Lâ harfinin velayetin Lâ'mı, Râ harfinin ise seçkin kullarına rahmeti olduğu yorumunu yapar. Yine ona göre Elif tevhidin birliğine, Lâm tecrid ehlinin belirsizliğine, Râ da tefrid ehlinin rabbâniliğine işaret eder.⁹⁵

c) Necmeddîn Dâye de bu harflerden derin tasavvufî manalar çıkaran sûfîlerdedir. Ona göre bu üç harfte iki işaret vardır. Birincisi Hakk'tan Hakk'a ve seçilmiş peygamberine ikincisi ise Hakk'tan peygamberine ve ondan tekrar Hakk'adır. O, birinci işaretin Allah'tan bir yemin olduğunu ve şöyle buyrulduğunu ifade eder: Sen henüz yokken ezelde sana olan nimetlerime, varlığa çıktığında sana olan lütfuma, rahmetime ve ezelden ebede kadar sana olan şefkatime yemin olsun. İkinci işaretin ise O'nun bir yemini olup şöyle buyurduğunu zikreder: Ruhunu yarattığımda, yarattığım ilk şey iken benimle

⁹³ Baklî, 'Arâ'isü'l-beyân, 2/62, 104.

⁹⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalcı Yayinevi, 2012), 64.

⁹⁵ Baklî, 'Arâ'isü'l-beyân, 2/145, 251, 274.

olan ünsiyetine (yakınlığına) yemin olsun ki, yanımızda üçüncü bir varlık yoktu. Ayrıca seni yokluktan çıkmaya çağırıldığında, bana verdiğin Lebbeyk cevabına yemin olsun! Sana hitap edip Yâ Sîn yani Ey Seyyid! dediğimde sen, Lebbeyk ve Sa'deyk! Hayrın hepsi Senin elindedir dedin ve kendi nefesine Rabbine dön! dediğim vakit, senden bana olan dönüşüne yemin olsun. Necmeddîn Dâye, Elif harfinin *"Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır"*⁹⁶ ayetine, Lâm harfinin *"Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir"*⁹⁷ ayetine, Râ harfinin ise *"Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik"*⁹⁸ ayetine işaret ettiğini söyleyerek harflerin bazı ayetlere işaret ettiğine değinir.⁹⁹

Sonuç olarak müfessirler, bu harflerin Kur'an'ın isimleri olduğunu, onun meydan okuduğunu, dinlenilmesi için zihinleri hazır hale getirip dikkat çektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu harflerin Allah'ın isim, sıfat ve nimetlerine işaret ettini belirtmişlerdir. Sûfiler ise müfessirlerin zikrettiği görüşlere ek olarak bu harflerin müphem olup herkesin muttali olamayacağı önemli bilgiler barındırdığını, sadece bu harfler indirilse bile Resûlullah'ın çok geniş manalar anlayacağını, sahv halinde olup aklı mükemmel olan sâliklerin de bu harflerden derin manalar çıkaracağını zikretmişlerdir. Ayrıca Allah'ın bu harflerle muvahhid, ârif ve âşıkların kalplerine tecelli ettiğini, marifete ulaşacaklar için Elif harfinin isbat, Lâm harfinin nefy, Râ harfinin ise rubûbiyet ve rûyet denizine işaret ettiğini dolayısıyla hurûf-ı mukattaadan her bir harfin, sâlikin seyrindeki haline uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre sûfiler, müfessirlerin görüşlerini tasdik etmekle beraber hurûf-ı mukattaa harflerine onlardan farklı manalar yükleyerek harflerin anlam zenginliğini ortaya koymuşlardır. Bunu da her sûfî, kendi iç tecrübesine ve ulaştığı manevi hale göre yapmıştır.

3.Elif Lâm Mîm Râ (المر). Müfessir ve Sûfîlerin Değerlendirmeleri

Bu harfler sadece Ra'd sûresinin başında bulunmaktadır. Hurûf-ı mukattaanın bu şekli diğer ikisinin harflerini kendisinde barındırmaktadır. Bu

⁹⁶ Bakara 2/155.

⁹⁷ Fetih 48/14.

⁹⁸ A'râf 7/23.

⁹⁹ Necmeddîn Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*, 3/216, 217, 4/4.

harflerin açıklamasında da bazı ihtilaflar mevcuttur. Bu ihtilaflı görüşler şöyle gösterilebilir:

3.1.Kur'an İle İlişkilendirilen Görüşler

a) Mâtürîdî, diğer hurûf-ı mukattaa için söylediği “kendisinden sonra gelen kısım, bu harflerin tefsiridir” sözünü burada yineler. Ayrıca bu harflerin hüccet, delil ve diğer kitaplardan kinaye olduğunu belirtir. Ona göre ayetin manası “diğer ilahi kitaplardaki (bilgiler) ve deliller Kur'an'ın hüccetleridir” şeklinde olmaktadır.¹⁰⁰

b) İbn Kesîr, harflere mana vermekten ziyade bu harflerle başlayan sûrelerde Kur'an'ın üstünlüğüne ayrıca Kur'an'ın Allah'tan indirildiğine ve hiçbir şek ve şüphe bulunmadığına delil olduğunu¹⁰¹ ifade ederek onun daha çok fonksiyonuna dikkat çeker.

3.2.Allah'ın İsim ve Sıfatları İle İlişkilendirilen Görüşler

a) Râzî'ye göre bu harflerin manası “Ben Allah'ım, Melik'im, Rahmân'ım” şeklindedir.¹⁰² Ancak Râzî Elif, Mîm ve Râ harflerini Allah'ın bir ismiyle açıklarken Lâm harfi için herhangi bir isim zikretmemiştir.

b) Nesefî ise “Ben Allah'ım, bilirim ve görürüm” görüşünü zikreder.¹⁰³ Nesefî de tüm harfleri Allah'ın bir isim ve sıfatıyla ilişkilendirmez.

c) Kuşeyrî, Elif harfinin Allah, Lâm harfinin Latîf, Mîm harfinin Mecîd, Râ harfinin ise Rahîm isimlerine işaret ettiğini söyleyerek her bir harf için esmâ-i hüsnâ'dan bir isim zikreder.¹⁰⁴ Sûfî ve müfessirlerin hurûf-ı mukattaa'daki harfleri Allah'ın isim ve sıfatlarıyla açıklamada ortak görüşler serdettikleri görülmektedir.

3.3.Sûfilere Has Olarak Kabul Edilebilecek Görüşler

a) Baklî, bu harflerden derin tasavvufî manalar çıkarmaktadır. Ona göre Allah, kendi özel fiilinden genel fiiline tecelli etmiş, iki fiilin arasından harfleri mükemmel bir şekilde yaratmış ve onları sıfatların ve zatın sırlarının, gaybın ve gaybın gaybının haberlerinin doğrulayıcısı kılmıştır. Baklî, Allah'ın zatı

¹⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 2/613.

¹⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 4/428.

¹⁰² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/524.

¹⁰³ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/141.

¹⁰⁴ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, 2/215.

için Elif harfine ulûhiyet sırrını, tevhidine ulaşan seçkin kullar için enâniyet (Allah'ın tek olması) sırrını koyduğunu, Lâm harfine kendisi için ezeliyet sırrını aşk ve şevkten şaşkın hale gelenler için de lütuf sırrını koyduğunu, Mîm harfine ezeliyetinin havasına muhabbet sırrı koyduğunu, Râ harfine de rubûbiyetinin nurlarını koyduğunu, bu nurları da kendisine yapılacak ibadetin aynası yaptığını ifade eder. Böylece insanlar, bu aynadan sıfatlarının lütuflarını ve melekûtunun rahmetini görürler. Daha sonra Baklî, yaptığı benzetmelerle bu harflerin kimlere tecelli edeceğini şöyle açıklar: Elif, ulûhiyet sandığıdır; o, ancak tevhidde enâniyet ehline (Allah'ın birliğini kabul edenler) açılır. Lâm, ezeliyet ve cemâl nurunun sandığıdır; o, ancak O'na duyulan sevgide şaşkına dönen kimseler için açılır. Mîm, ezeli muhabbet sandığıdır; o, ancak muhabbet ehline açılır. Râ, rubûbiyet nurunun sandığıdır; o, ancak kulluk yolunda yürüyen ve tek gayesi O'nun zâtından başkası olmayan sâliklere açılır.¹⁰⁵

Şiblî (ö. 334/946), her harfin bir dille Allah'ı tesbih ettiğini ve bir başka dille O'nu zikrettiğini bildirir. Sonra her lisanda harfler bulunduğunu, her harfin de kendine ait bir lisanı olduğunu zikreder. Ona göre bu durum, Allah'ın yaratmasındaki sırrıdır.¹⁰⁶

b) Necmeddîn Dâye, Elif harfinin “Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. Onu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku”¹⁰⁷ ayetine, Lâm harfinin “Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur”¹⁰⁸ ayetine Râ harfi ile de resule işaret edildiğini zikreder.¹⁰⁹

Neticede müfessirlerin önceki hurûf-ı mukattaada söylediklerinden öte gidemedikleri ve bu harfleri Allah'ın isim ve sıfatlarıyla, Kur'an'ın önceki vahiylerin özeti olmasıyla ve onun Allah'tan indirildiğiyle açıklamışlardır. Sûfîler ise kendi sezgi ve tecrübelerine dayanarak bu harflerden çeşitli manalar çıkarmışlar, bu harfleri Allah'ın kullara bakan isim ve sıfatlarıyla açıklamışlar ve bu isim ve sıfatları da manevi yolcu hükmünde olan sâlikin haliyle ilişkilendirmişlerdir. Buna göre müfessirler meseleye daha ihtiyatlı yaklaşırken, sûfîler kalplerine doğan ilahi tecellilerin taşması sonucu kendi

¹⁰⁵ Baklî, ‘Arâ’isü’l-beyân, 2/216.

¹⁰⁶ Baklî, ‘Arâ’isü’l-beyân, 2/216.

¹⁰⁷ Bakara 2/255.

¹⁰⁸ Şûrâ 42/12.

¹⁰⁹ Necmeddîn Dâye, et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye, 3/385.

meşreplerine uygun farklı yorumlar yapmışlardır. Şiblî'nin her harfin bir dille Allah'ı tesbih ettiğini ve zikrettiğini söylemesi bu halin ispatı niteliğindedir.

4.Elif Lâm Mîm Sâd (المص). Mufessir ve Sûfîlerin Değerlendirmeleri

Bu harfler sadece A'râf sûresinin başında bulunmaktadır. Bu harflerin açıklamasında da bazı ihtilaflar bulunmaktadır. Özeti şu şekildedir:

4.1.Kur'an İle İlişkilendirilen Görüşler

a) Katade, bu harflerin Kur'an'ın isimlerinden bir isim olduğunu iddia eder.¹¹⁰ Bu görüş, diğer hurûf-ı mukattaa için de serdedilmişti.

b) Hasen el-Basrî'ye (ö. 110/728) göre bu harfler, sûrenin ismi olup aynı zamanda anahtarıdır.¹¹¹

c) Kur'an'ın icazına vurgu yapılan alfabe harfleridir.¹¹²

4.2.Allah'ın İsim ve Sıfatları İle İlişkilendirilen Görüşler

a) İbn Abbas'a göre Ben bilirim ve tafsil ederim manasındadır.¹¹³

b) Bu harfler, Allah'ın ism-i a'zamıdır.¹¹⁴

c) İbn Abbas ve İbn Cübeyr'e göre Ben Allah'ım, ben üstün kılırım manasındadır.¹¹⁵

d) Ben Allah'ım, kullarım arasında hak ile hükmederim manasındadır.¹¹⁶

e) Süddî'ye göre Allah'ın Musavvir ismine işaret eder.¹¹⁷

f) Allah'ın Samed ismine delalet eder.¹¹⁸

g) Allah'ın bildiği hesaplama ilmidir.¹¹⁹

h) Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922), Elif harfinin ülfete, Lâm harfinin nimetlere, Mîm harfinin mülke, Sâd harfinin de sıdka işaret ettiği görüşündedir.¹²⁰

¹¹⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/198.

¹¹¹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/198.

¹¹² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/198.

¹¹³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/253, 14/194; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/554; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/387.

¹¹⁴ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/199.

¹¹⁵ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/219; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/198.

¹¹⁶ Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 147.

¹¹⁷ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/198; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/194.

¹¹⁸ Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 147.

¹¹⁹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/198.

¹²⁰ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/219; Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/413.

i) Bu harfler, birçok mana ihtiva eder. Allah bunlarla kullarını muradına yönlendirir.¹²¹ Müfessirler, ya ilk üç nesilden rivayet edilen görüşleri zikretmiş ya da bu harfleri Allah'ın isim ve sıfatlarıyla açıklamışlardır. Sûfiler de seleften gelen rivayetlere bigâne kalmamış ve eserlerinde bu görüşlere yer vermişlerdir. Ancak onlar, bu açıklamalara keşfî ve tecrübî yolla ulaştıkları bazı bilgileri de eklemişlerdir.

4.3. Resûlullah İle İlişkilendirilen Görüşler

a) Mâtürîdî, bu harflerin Allah'ın başkalarının değil sadece peygamberlerinin anlayacağı şekilde onlara olan özel hitabı olmasının muhtemel olduğunu söyler. Ona göre krallarla özel seçtikleri elçiler arasında sadece onların anlayacakları şekilde bazı sözler (parolalar) bulunması âdet olmuştur. Hurûf-ı mukattaa da Allah ile seçkin kulları olan peygamberleri arasında özel bir hitap şeklidir.¹²² Yukarıda hurûf-ı mukattaa'nın Allah ile sevdiği kullar arasında bir remiz olduğu ifade edilmişti. Böylece müfessir ve sûfilerin bazı açıklamalarda birbirine yakın görüşler ortaya koydukları görülmektedir.

b) İbn Abbas'a göre bu harfler, Resûlullah'ın anlayacağı özet bir sözdür.¹²³

4.4. Sûfilere Has Olarak Kabul Edilebilecek Görüşler

a) İbn Atâ (ö. 309/922) Allah'ın harfleri yaratınca onlara sırlar yüklediğini, Hz. Âdem'i yaratınca da bu sırları meleklerle değil ona yerleştirdiğini, dolayısıyla harflerin, Hz. Âdem'in diliyle cereyan ettiğini ve çeşitli lügatlerle devam ettiğini belirtir.¹²⁴ İbn Atâ'nın, Bakara sûresinin hemen başlarında (31-33 arası ayetler) Allah'ın (cc) Hz. Âdem'i yaratınca ona bütün isimleri öğrettiğini, meleklerin ise onları bilmediğini dolayısıyla ilk insan ve ilk peygamberin meleklerden bu bilgi sayesinde üstün olduğunu bildiren ayetlere telmihte bulunduğunu söyleyebiliriz.

¹²¹ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/199.

¹²² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kurân*, 2/206.

¹²³ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/198.

¹²⁴ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/219; Ebü'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik Kuşeyri, *er-Risâle* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1422), 18; Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/413.

b) Hallâc-ı Mansûr'a göre Kur'an'da her şeyin ilmi vardır. Kur'an'ın ilmi sûrelerin başlarında bulunan harflerdedir. Harflerin ilmi, Lââm Elif'tedir. Lââm Elif'in ilmi, Elif'tedir. Elif'in ilmi noktadadır. Noktanın ilmi, aslî marifettedir. Aslî marifetin ilmi, sözlerdedir. Sözlerin ilmi, meşiettedir. Meşietin ilmi, Hüve'nin gaybındadır. Hüve'nin gaybı ise "*Onun benzeri hiçbir şey yoktur*"¹²⁵ sözündedir. O, Elif harfinin ezeli, Lââm harfinin ebedi Mîm harfinin ise ikisinin (ezel ile ebed) arasını temsil ettiğini savunur. Ayrıca Sâd harfinin Allah'a bağlananların bağı, O'ndan ayrılanların da infisali olduğunu iddia eder. Sonra bu harflere atfedilen anlamların, ifadelere göre kullanılan lafızlar olduğunu, Hakk'ın madenlerinin ise lafız ve ibarelerden korunduğunu ifade eder.¹²⁶ Bu ifadeler, tasavvuftaki sembolik dilin zirvesinde kabul edilebilecek niteliktedir.

c) Ebû Muhammed Cerîrî (ö. 321/933), her harfin diğerlerinden farklı olarak bir meşrebi ve anlayışı (fehm) olduğunu, sûfilere göre her harfin anlaşılmasında (boğazdan) çıkıyorken onu güzelce dinleme, hoş bir tat ve telaffuz edene bakış vardır. Bu durum, Lââm, Mîm ve Sâd harfleri için de geçerlidir.¹²⁷ Ona göre sûfiler, her birinin değişik anlamı bulunan bu harflerden diğer insanlardan farklı olarak muhtelif manalar çıkarmaktadırlar.

d) Kuşeyrî, seleften bir grubun hurûf-ı mukattaayı, müteşâbihlerden kabul edip manasını sadece Allah'ın bildiğini söylediklerini, bazı âlimlerin ise bu harflere birçok mana verdiklerini zikreder. O, Elif harfinin, güzel kokulu olan ruhların şekilsel olarak kendileri gibi olan ruhlara yakınlaşmasına, onlarla beraber olmasına ve ülfet etmesine işaret ettiğini düşünür. Ona göre maksatları aynı olan ruhlar, bir araya gelir ve bir olurlar. Kuşeyrî'nin bu açıklamasından aynı maksatlar etrafında bir araya gelenlerin birbirini etkilediği sonucuna ulaşılabilir. Onun başka bir yorumu şu şekildedir: Elif harfi, (yazılış şekli itibari ile kendinden sonra kendisine bitişmek isteyen) her şeyden kendini soyutlayınca diğer her şey kendine muhtaç olur ve ona bitişir.

¹²⁵ Şûrâ 42/11.

¹²⁶ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/219; Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/413, 414.

¹²⁷ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/219; Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/413. Ebû Saîd el-Harrâz (ö. 277/890), insanın Allah'a manevi yakınlığı ölçüsünde Kur'an'daki harflerden her biri için diğerlerinde olmayan bir anlayışın (fehm) olduğunu belirtir. Sonra Elif Lââm Mîm kavli işitilince Elif harfinin, Lââm harfinde zâhir olandan başka bir anlayışı izhar eden bilginin varlığından bahseder. Ona göre muhabbet, zikir safası ve Allah'a yakınlık ölçüsünde idrakte farklılıklar meydana gelir. Ebû Nasr Abdullah b. Ali Serrâc, *el-Lüma'*, 125.

Lâm, yazılışta Elif gibidir. Başka harflere bitiştiğinde diğer harfler gibi fetha, kesra ve damme şeklinde her üç harekeyi alır. Elif ise kendinden sonraki harflere bitişmeme açısından üç harekeyi de almaz ve sakinliği üzere kalır. Sâd harfi, âşıkların niyetlerindeki doğruluğa, âriflerin vecdlerindeki doğruluğa, müridlerin ve tâliblerin kalplerinin doğruluğuna işaret eder. (Manevi yakınlıktan doğan) şaşkınlık, vecd ehlinin vasfı olduğu gibi susuzluk da (Allah'ın zatını/rızasını) kastedenlerin vasfıdır. Sâd harfi, âşıklar için imtihan olan kalplerdeki muhabbeti gösterir. Sâd harfi, senden sevgide samimiyet ister. Sevgideki samimiyetin belirtisi ise, iyilikle artmayan, engelle de eksilmeyen bir son noktaya ve olgunluğa ulaşmaktır.¹²⁸ Bu yorumdan gerçek sevginin dış faktörlerden etkilenmediği, sabit ve koşulsuz olduğu anlaşılmaktadır. Yani kulun Allah'ı şartsız ve karşılıksız sevmesi gerekir.

e) Baklî, Allah'ın diğer peygamberlere şeriatlar, hakikatler ve sırlar indirdiği gibi son peygambere de şeriat, hakikat ve hurûf-ı mukattaa ile bazı sırlar indirdiğini bildirir. Ona göre Allah, Resûlullah'a muradını ve bu sırrı, latif bir hitapla öğretmiştir. Ayrıca ümmetinin büyük çoğunluğunun bu işaretlerden anlamayacağını bunun için uzun sûreler indirdiğini bununla beraber sahabe, tâbiûn ve ilk velilerden bir kısmının bu işaretleri bileceğini haber verir. Daha sonra Baklî, hurûf-ı mukattaa'nın sûrelerin remizleri olduğunu, bu remizleri de ancak rabbânî ve sadık âlimlerin bileceğini ifade eder. Elif harfi, Âdem (آدَمُ) isminin ilk harfidir. Dolayısıyla bu Elif, onun haline, kıssasına, yaratılışına, meleklerle isimlerin arz edilmesine, cennete girmesine, oradan çıkmasına işaret eder. Hz. Âdem, fitratın aslıdır. Onun soyundan gelenler de kıssalarının anlatılması konusunda ona tabidirler. Elif harfi zat, sıfat ve fiillerin haberleri bulunan “Allah Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti”¹²⁹ ayetinden dolayı esma (isimler) ilmine işaret eder. Böylece Allah, Hz. Âdem’e esma ile öğrettiği şeylerin tamamını Resûlullah'a hurûf-ı mukattaa ile öğretmiştir. Çünkü Resûlullah, Allah katında öncekilerin ve sonrakilerin en değerli olanıdır. Baklî, harflerden işârî manalar çıkarmaya devam ederek Lâm harfi ile dağda Hz. Musa'ya olan tecellinin anlatıldığı kıssanın bildirildiğini, Mîm harfi ile Hz. Musa'nın başından geçen tüm kıssalara işaret edildiğini, Sâd harfi ile Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz.

¹²⁸ Kuşeyri, *Letâ'ifu'l-işârât*, 1/517, 518.

¹²⁹ Bakara 2/31.

Şuayb ve Hz. Lût'un başlarından geçen kıssalarına işaret edildiğini ifade eder. Ayrıca Sâd harfi, onların vefa, amel ve sözlerinin sadakatine ve katlandıkları çeşitli sıkıntılara gösterdikleri sabra delalet ettiğini ekler. Bu harflerden farklı manalar çıkaran Baklî Allah'ın, Elif harfi ile peygamberine kendisinin kıdem, vahdâniyet, münezze olma ve bütün yaratılmışların kaynağı (yaratıcısı) olduğunu haber verdiğini zikreder. Buna göre Elif harfi, diğer tüm harflerin kaynağıdır. Ona göre Allah, Elif harfi ile sırların sırrını ve diğer harflerde bulunan öncekilerin ve sonrakilerin bilgilerini haber vermiştir. Bu durum, Allah'ın peygamberine işaretlerinin en ince olanıdır. Yine Baklî Allah'ın, Resûlünün düşünce ve idrakinin terakkisi için Lâm harfi ile açıklamayı genişlettiğini, Mîm harfi ile hitabı açıkladığını, Sâd harfi ile özel harflerde bulunan şeyleri beyan ettiğini ifade eder. Böylece Sâd harfi ile ona öğretilen ilimlerin tamamı saf olmuştur. Baklî, diğer insanların idrakleri az olduğu için hurûf-ı mukattaa ile yetinilmeyip onlara sûrenin tamamı indirilmiş olduğunu vurgular. Allah, iki harften müteşekkil Lâm Elif ile evveliyetinin sırrını ve ezeliyet denizlerinde bulunan şeyleri haber vermiştir.¹³⁰

f) Necmeddin Daye, bu harflerin Allah'ın ilahlığına, muhabbet ve marifet için kullarını seçtiğine, onlara sıdk ve sabır verdiğine işaret ettiğini belirtir.¹³¹

Özet olarak şu hususlar söylenebilir: Müfessirler, diğer hurûf-ı mukattaa harflerinde zikrettikleri görüşlerin aynısını veya benzerini tekrarlamışlardır. Sûfîler ise kullandıkları sembolik dili adeta bu harfler özelinde zirveye çıkarmışlardır. Mesela sûfîler, her harfin bir sırrı, meşrebi, anlamı ve anlatım tarzı olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre bu harflerdeki manaları anlayan kimseler, onlardan çok farklı anlamlar çıkarabilirler. Öyle ki, bu harflerde önceki peygamber kıssaları dahi gizlidir. Ayrıca sûfîler, bu harfleri seyr-i sülûktaki müridin manevi hal ve menzillerine göre açıklamışlardır. Ayrıca bu harfler, sâliklerin ülfetine, sadakatine, sabrına ve manevi ilerleyişlerine işaret eder. Görüldüğü gibi sûfîler, diğer tefsir âlimlerinden farklı olarak bu harflere çok farklı manalar yüklemişler ve ayrıca bu manaları seyr-i sülûkle ilişkilendirebilmişlerdir.

¹³⁰ Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, 1/412, 413.

¹³¹ Necmeddin Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*, 3/5.

Sonuç

Hurûf-ı mukattaa, yirmi dokuz sûrenin başında bulunan ve Kur'an'ın icâzını açık bir şekilde ortaya koyan harflerdir. Bazı selef âlimleri, bu harfleri müteşâbih kapsamında değerlendirmiş ve onlara mana vermemiştir. Özellikle kelimacılar ve diğer âlimler ise Kur'an'ın apaçık ve hidayet kaynağı olmasından ayrıca inanmayanlara meydan okumasından yola çıkarak bu harflere çeşitli manalar yüklemişlerdir. Bu yönüyle mesele, müfessir ve işârî yorum yapan sûfîlerin de dikkatini çekmiştir. Onlar, çok çeşitli yorumlar yaparak bu harflerin ne kadar derin manalar ihtiva ettiğini ortaya koymuşlardır.

Bu harflere verilen bazı manalar, onların Kur'an'ın isimleri, sûrelerin isimleri, Kur'an'ın icâzı, Kur'an'a dikkat çekme, bazı olayların tarihine işaret etme, kendileriyle yapılan yemin, Allah'ın isim ve sıfatlarına delalet etmesi şeklindedir.

İşârî tefsir geleneğinde de bu harflere bazı sembolik manalar yüklenmiştir. Sûfîler, hurûf-ı mukattaa'nın her bir harfine ilahî isim ve sıfatlar, nefsin halleri veya manevi mertebeler gibi bazı manalar yükleyerek bu harflerin anlam yelpazesini genişletmişlerdir. Buna göre Elif harfi Allah'ın, hiçbir şeye muhtaç olmaması, azameti; Lâm harfi kulların ibadet etmelerinin lüzumu, ibadete karşı yumuşak ve meyilli olmaları; Mîm harfi manevi yakınlık, muhabbet ve terakki; Râ harfi rubûbiyetin karşısında boyun eğme; Sâd harfi sevgi ve sadakat gibi manalara gelmektedir. Yapılan bu yorumlara göre sûfî penceresinden metne yaklaşımın, sadece lafzî değil aynı zamanda gönüllerine gelen işârî yorumlar boyutlarında yoğunlaşmış olduğu söylenebilir.

Hurûf-ı mukataaya verilen bütün bu yorumlar analiz edildiğinde meselenin tek boyutlu olmayıp aksine zengin ve bağlama göre değişebilen mana ufuklarına medar olduğu görülecektir. Bu harflerin manalarını sınırlandırmak Kur'an'ın hitap ettiği anlam derinliğini de sınırlamak olacaktır. Ancak bu değerlendirme, hurûf-ı mukattaa'yı ehil olmayanların elinde sadece hesaplar yaparak geleceğe dönük bazı olayların tarihini belirlemeye de indirgenmemelidir. Çünkü Kur'an, öncelikle tüm insanlığın dünya ve ahiret saadetini gerçekleştirmek için gelmiş apaçık ve hidayet kaynağı bir kitaptır. Araştırmada hurûf-ı mukattaa'nın tamamı değil özellikle Elif ve Lâm harfleriyle başlayan misaller ele alınarak sınırlandırılmıştır. Bu tercih,

konunun genişliğinden doğabilecek dağınıklığı önlediği gibi belirli harfler üzerinden sûfîlerin yaklaşım tarzlarını daha yakından inceleme imkânı sunmuştur.

Hurûf-ı mukattaa, salt dilsel bir mesele değil aynı zamanda kendisinde hikmet ve derin manalar barındıran bir konudur. Bu açıdan bakıldığında hem literal hem de sezgisel ve işârî yorumlar beraber değerlendirilerek kapsamlı ve dengeli bir anlayış geliştirilebilir. Bu harfler, Kur'an'ın hem zâhir hem de bâtın yönüne dair bir düşünme ve derinleşme vesilesi olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Akpınar, Ali. "Kur'an'da Hece Harfleri (Hurûf-ı Mukattaa) ve Kuşeyrî'nin Hece Harfleri Yorumu" 11 (2003).
- Baklî, Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr. *'Arâ'isü'l-beyân fî hakâ'iki'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1429.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-sahîh*. Dîmeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423.
- Duman, Zeki - Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Alî. *Kûtü'l-Kulûb*. thk. Mahmud İbrahim Muhammed er-Ridvânî. Kahire: Mektebetü Dari't-türâs, 1422.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ'ü ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. thk. Abdullâh el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, 1416.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Sâmî b Muhammed es-Selâme. Riyad: Dâru Taybe, 2. Basım, 1420.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd v.dğr. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, ts.

- Kâfiyeci, Muhyiddin b. Süleyman. *et-Teysîr fî kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Mustafa Muhammed Hüseyin Zehebî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1998.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm. *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. Kahire: Mektebetü'l-hancî, 2. Basım, 1994.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - Muhammed İtfîş. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-mısıryye, 2. Basım, 1964.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâ'ifü'l-işârât*. thk. İbrahim Besyûnî. Kahire: el-Hey'etü'l Mısıryye, 3. Basım, 2000.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *er-Risâle*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1422.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kurân*. thk. Fatma Yûsuf el-Haymî. Beyrut: Müessetü'r-risâle, 2004.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Âlî b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. Seyyid İbnü Abdilmaksud. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.
- Necmeddîn Dâye, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 2009.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Âlî. *es-Sünen*. Riyad: Dâru's-selâm, 1999.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-arabî, 3. Basım, 1420.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Âlî. *el-Lüma'*. thk. Abdülhâlim Mahmud - Tâhâ Abdülbâkî Sürûr. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-hadîs, 1380.

- Sülemî, Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn. *Hakâ'iku't-tefsîr*. thk. Seyyid İmrân. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1421.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1974.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhiîm b. Mûsâ. *el-Muvâfakât*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 3. Basım, 2003.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd). *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1996.
- Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Sa'd Hasen Muhammed. Dâru'l Harem li't türâs, 1425.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır. *el-Bürhân fî ulûmi'l-Kurân*. thk. Muhammed Ebü'l-fazl İbrahim. Dâru İhyâi'l-kütübî'l-arabiyye, 1957.